

Say István: Bevezetés a balti finn nyelvek ismereteibe
Sióagárd – Kaposvár, 2018, 2019, 2020.

Bevezetés. A megtévesztő cím többet rejt, mint gondolnánk. A finnugor berkekben kevesek által ismert, magát „derűs amatőrnek” tituláló Say István kis balti finn nyelvek iránti érdeklődésének meglett a gyümölcse: immáron hat kötetben hat nyelv bemutatására vállalkozott. Első ízben 2018-ban az izsór, majd 2019-ben a vepsze és a vót, idén pedig a lúd, a tveri-karjalai és a viena-karjalai nyelvek leírását jelentette meg magánkiadások formájában.

A hat kötet legszembevetőbb erénye, hogy mindegyik azonos, logikus felépítést követ. A könyvborítók az adott népcsoportok zászlaja és címere kapott helyet, a hátsó belső borítók pedig egy-egy népviseletbe öltözött hölgyet látunk. Say István kötetei tartalmilag öt fő részből állnak: 1) Rövid népismeret, 2) Rövid nyelvtan, 3) Rövid szövegtár, 4–5) Kétnyelvű miniszótá-
rak. A kötetek végén szereplő függelékekben egy-egy balti finn összehasonlí-
tó példatárat találunk, jól áttekinthető, táblázatos formában. A könyvek külön
érdeme a hasznos térképek, melyek segítenek a témában nem jártas olvasók
számára térben elhelyezni a balti finneket.

Az alábbiakban egyenként ismertetem a köteteket.

1. Bevezetés az izsor nyelv ismereteibe (2018). A könyv a <https://izsor.hu/> weboldalon is elérhető. A mű 2017-es, internetes változatát Maticsák Sándor jelen folyóirat hasábjain korábban már ismertette (FUD 24 [2017]: 379–384), így itt csak röviden szólok róla.

A finnugor szakirodalomban az izsór (Saynál: izsor) és az inkeri népnek keverednek. A szerző az előszóban igyekszik tisztázni ezt a kérdést. A legújabb finnugor kézikönyvek egyértelműen szétválasztják az izsórokat és az inkerieket. Előbbi kb. ezer éve önálló balti finn nyelv, utóbbi a 17. században Finnországból átköltözött, lutheránus vallású telepések nyelve, nyelvváltozata.

A balti finn nyelvek csoportosításáról sokféle nézet látott napvilágot. Say az izsor nyelvet a balti finn nyelvág északi nyelvcsoportjába sorolja, a finnel, karjalaival, vepszével egyetemben (a déli ágba tartozik a vót, észt és lív).

Az első fejezetben (*Rövid izsor népismeret*, 17–24) a szerző röviden felvázolja az izsók sanyarú történelmét az i. sz. első évszázadoktól egészen a 2010-es népszámlálásig. Tíz évvel ezelőtti létszámuk körülbelül 300 főre volt tehető. A kultúramegőrzés alappillére az Izor Néprajzi múzeum és a Soikula kulturális szervezet. E fejezet végén Say 20 pontban összegzi az izsor nyelv jellegzetességeit.

A második rész (*Rövid izsor nyelvtan*, 25–68) a hangállomány bemutatásával indul. Az izsor magánhangzókészlete azonos a finnel, azonban a más-salhangzók esetében többelhangok is előfordulnak (*z, ž, c, č, b, d*, és elsősorban orosz hatásra *ń, ł, d', l'*). A balti finn nyelvekhez hasonlóan itt is megvan a fokváltakozás. A névszóragok száma 13 (négy szintaktikai eset, hat helyviszonyt kifejező eset, valamint a translátívus, az essívus, és a finntől eltérően a miből? kérdésre válaszoló exessívus). A bonyolult tótani változások alapján Say 21 ragozási csoportot különböztet meg. A névszói alfejezet végén betekintést nyerünk a melléknevek, a számnevek, a névmások, a határozószók és a névutók morfológiai sajátosságaiba is.

Az igék alaktana nagymértékben hasonlít a finnéhez. Eltérés mutatkozik az igenemek tekintetében: az izsórban cselekvő, szenvedő és visszaható igék vannak. Az izsórban a folyamatos múlt (*tein* 'csináltam') mellett két befejezett múlt idő létezik (*oon teht* 'kb. csinálék vala' és *olin teht* 'kb. csináltam volt', ez utóbbi a finn nyelvleírásban a plusquamperfectumnak felel meg). A tótan az igék esetében is bonyolult: Say 15 ragozási csoportot különít el.

A fejezet végén a szerző a szókincsbővítés (képzés és összetétel) formáit mutatja be röviden, majd egy rövid mondattani „tallózással” zárja a grammatikai összefoglalót.

A kötet harmadik része a *Rövid izsor–magyar szövegtár* (69–80), itt Say négy különböző izsor szöveget ad közre, saját fordításában: négy népmese, négy rövid runórészlet, a Miatyánk és egy popdalszöveg.

A kötet utolsó két, rendkívül értékes része az izsor–magyar (81–160) és a magyar–izsor (161–208) miniszótár, öt-, ill. háromezer szócikkkel. A könyvet az igen hasznos balti finn összehasonlító példatár zárja (209–220): e függelékben számnevek, testrésznevek, rokonságnevek, alapvető igék és névmások, határozószók hat balti finn nyelven, orosz és magyar megfelelőikkel.

2. Bevezetés a vepsze nyelv ismereteibe (2019). A kötet internetes elérhetősége: <https://vepsze.hu/>.

Az első fejezetben (*Rövid vepsze népismeret*, 17–26) a szerző alapadatok közöl. A vepszék az Onyega, Ladoga és a Fehér-tó közötti területen élnek. Lélekszámuk hatezer körüli. A vepszéknek három csoportját különböztetjük meg: északi, középső és déli. A *vepsze* népnév eredetileg önelnevezés volt, amelyet a többi nyelv átvett. Sajnos a történelemben nekik sem jutott derűsebb sors, a többi kis finnugor néphez hasonlóan a végleges eloroszosítás fenyegeti őket. Napjainkban az identitás megőrzésében kiemelkedő szerepet vállal a Vepsze Társaság. Say a vepszét a balti finn nyelvek északi ágába sorolja. A fejezet végén 24 pontban mutatja be a vepsze nyelv jellegzetességeit.

A *Rövid vepsze nyelvtan* c. fejezet (27–52) elején a hangtani sajátosságokról olvashatunk. A rövid magánhangzók állománya megegyezik a finnével (de az *ü* hangot a magyarhoz vagy az észthez hasonlóan jelöli a vepsze), hosszú vokálisok viszont csak elvétve fordulnak elő. Az *i* és *e* hangok palatalizálják az előttük álló konzonánst. A rokon balti finn nyelvekhez hasonlóan itt is feltűnnek a diftongusok. A vepszére igen jellemző a mássalhangzók lágyítása. A finnhez képest sok a többlethang (*t', d', f, s, š, z, ž, c, č, ě, l', r, n*). Say kiáll amellett, hogy a vepsze nyelvben is van elegendő példa a fokválta-kozásra, még ha sok finnugrista ezt el is utasítja.

Az alaktani rész elején Say a tőtípusokkal foglalkozik, majd bemutatja a névszók sajátosságait. A vepsze névszóragozás gazdag: a ragok között a négy „hagyományos” szintaktikai és a hat helytagon kívül szerepel az egressivus (vmitől), az adessivus approximativus (vminél), az allativus approximativus (vmihez), valamint a prolativus (vmi mentén, útján), az aditivus (vminek az irányába) és a terminativus (vmeddig). Ezeken kívül a vepsze ismeri a comitativus-instrumentalist, az abessivust, a translativust és az essivust is. Say ezt követően áttekinti a melléknevek, számnevek, névmások és határozószók morfológiai sajátosságait.

A rövid igei részben a szerző bemutatja az egyszerű és összetett igealakokat. A vepszében három mód (kijelentő, feltételes és felszólító) létezik. A praesens mellett három múlt idő fordul elő, ezeket Say egyszerű múltnak, befejezett múltnak és régmúltnak nevezi. Talán szerencsésebb lett volna a múlt idejű alakokat egy helyen tárgyalni, nem pedig az egyszerű és összetett igealakok külön csoportjaiban bemutatni őket. Az igék leírása kissé elnagyolt, nincsenek megadva ragozási sorok sem. A vepszében is van tagadó igeragozás.

A fejezetet rövid mondattani áttekintés és a frazémák nyelvtanulói szempontból nagyon hasznos bemutatása zárja: a szerző 21 közmondást és 12 szólást, szóláshasonlatot oszt meg az olvasókkal, magyar fordításokkal.

A *Szövegtár*-ban (53–66) négy Tolsztoj-mesét találunk (ezeket eredetileg Áprily Lajos oroszból magyarította, Say István a fordítást a vepszéhez igazítva közli), s itt kapott helyet Nyina Zajceva és Nyikolaj Abramov egy-egy verse is, Say saját fordításában is. Ezenfelül még az evangéliumokból olvashatunk szemelvényeket, és itt található a vepsze Miatyánk is.

A kötet negyedik fejezete a vepsze–magyar (67–174) és magyar–vepsze (175–254) kyszótár. A könyvet itt is a balti finn összehasonlító példatár zárja (255–260).

3. Bevezetés a vót nyelv ismereteibe (2019). A kötet internetes elérhetősége: <https://vot.hu/>.

Az előszóban a szerző szabadkozik, hogy a korábbi kiadványokhoz képest csekélyebb terjedelmű kötetről van szó. Ennek oka, hogy a felhasználható irodalom mennyisége szegényes. Say munkájának alapjául Vitalij Csernyavszkij vót nyelvkönyvét vette.

A *Rövid vót népismeret* (17–24) című fejezetben Say bemutatja a vótok jelenlegi lakóhelyét: a 2010-es népszámlálás szerint csupán 64 főt számláló vótok a Leningrádi területen, szórványban élnek. Saját elnevezésük: *vad'd'a*, *vad'd'alain*. Ez a legelfogadottabb elmélet szerint az 'ék' jelentésű szóból származik. A magyarba az orosz névalak került be. A 859-es novgorodi alapító okiratban csúd néven említett balti finnek közé tartozhattak a vótok is. Első önálló írásos említésük 1069-ből való. Sajnos, nekik még a vepszéknél is sanyarúbb sors jutott. Nyelvük felkerült a kihalás szélére sodródott nyelvek közé, ezért meglehetősen fontos (lenne) a revitalizáció. Erre számos törekvés van, például a Vót Kultúra Társaságában. A világháló nagy segítséget nyújt számukra. A szerző a vótokat a balti finn nyelvek déli ágába sorolja, az észttel és a lívvel együtt. A fejezet zárásaként 20 pontban összegzi a vót nyelv sajátosságait.

Rövid vót nyelvtan (25–52). A vót magánhangzókészlete az észttel azonos, de az erős orosz hatás következtében megjelent az [ɚ] hang. A magánhangzóknak a hosszú párjai is ismeretesek. A balti finn nyelvekhez hasonlóan kettőshangzók is gazdagítják a nyelvet. A vót mássalhangzórendszer igen gazdag, 26 elemet tartalmaz. A fokváltakozás csoportjai: mennyiségi, minőségi és asszimilációs váltakozások. A vót fontos hangtani jellegzetessége, hogy a balti finn *k* palatalizált magánhangzó előtt *č*-re változott, pl. *külä* > *čülä* 'falu'.

Say 15 esetragot vesz fel: a négy szintaktikai és hat helyviszonyt kifejező mellett az exessivust (eredethatározó), az essivust, a translativust, a terminativust és a comitativust. A tótan a vótban is bonyolult, a szerző 14 névszóragozási csoportot különít el.

Az igéknek két aspektusa van, cselekvő és szenvedő. Három mód, három idő, a múlt időn belül folyamatos, befejezett és régmúlt. A tagadó ragozási rendszere szintén hasonlít a többi balti finn nyelvhez. Say az ige- és névszóragozási alapon tíz ragozási csoportot különít el. A fejezetet itt is rövid mondattani áttekintés zárja.

A szövegtárban (53–60) néhány népdalt és népmesét olvashatunk Say saját fordításában, valamint a vót nyelvű Miatyánk is helyet kapott itt.

A kötet negyedik része a vót–magyar (61–90) és magyar–vót kisszótár (91–112). Ezt a könyvet is rövid balti finn példatár (113–124) zárja.

4. Bevezetés a lúd nyelv ismereteibe (2020). Az izsori, a vepsze és a vót után Say István érdeklődése a karjalai nyelvek, nyelvváltozatok felé terelődött.

A karjalai nyelvnek négy irodalmi nyelvváltozata létezik: karjalai, livvi, lúd, tveri. A lúdot finnugristáknak egy része önálló nyelvnek tartja, mások szerint csupán egy karjalai dialektus, egyesek viszont a vepsze egy variánsának tekintik. Say különálló nyelvként tekint rá. Hozzávetőlegesen tízezer főt számláló népcsoportról beszélhetünk, akik viszonylag egy blokkban élnek. Nevük az orosz *люди* 'emberek' szóra vezethető vissza. Önálló néptörténetük nincs, jelenleg az „ébredés” korszakát élik, amely segíthet a lúd nép fennmaradásában. Napjainkban erősödő tendenciát mutat a kultúra ápolása. Ortodox vallásúak. Mindezen kérdésekről a kötet első fejezetében, a *Rövid lúd népismeret* c. részben (15–24) olvashatunk.

A szerző szabadkozik amiatt, hogy e nyelvről nem kapunk részletekbe menő nyelvtani bemutatást (25–42). Say 20 pontban rendszerezi a nyelvi sajátosságokat. Mássalhangzókészlete igen gazdag, 28 elemet tartalmaz. A lúd magánhangzókészlete megegyezik a vepszével, hosszú vokálisokkal, difton-

gusokkal. Magánhangzóharmóniával csupán elvétve találkozhatunk. Say a fokváltakozást mennyiségi és minőségi csoportokra osztja, a lűdben az *s*, *š*, *c* és *č* hangok is részt vesznek e jelenségben.

Say 14 névszói esetet vesz fel, a négy szintaktikai és a hat „hagyományos” grammatikai mellett szerepel nála az approximativus, a comitativus, a translativus és az essivus. Say ebben a részben csak röviden szól a melléknevek, a számnevek és a névmások sajátosságairól. A lűd igerendszer alapvetően megegyezik a finnel.

A szövegtárban (43–54) két rövid evangéliumrészlet mellett Miikul Pahonov négy versét tartalmazza, ezek egyike a lűd himnusz. Ebben a részben kapott helyet még Nagyezsda Kovalcsuk verse, egy hosszabb mese (Say saját fordításában) és a Miatyánk is.

A kötet utolsó két része a hiánypótló jellegű lűd–magyar (55–78) 1600, ill. magyar–lűd miniszótár (79–106) mintegy háromezer szócikkkel. A kötetet a korábbi kiadványokban megszokott módon a tematikus függelék zárja.

5. Bevezetés a tveri-karjalai nyelv ismereteibe (2020). Say István ötödik kötetében folytatja a karjalai nyelvváltozatok bemutatását.

A négy irodalmi nyelvváltozat közül a tveri önálló nyelvi státuszát a nyelvészek általában megkérdőjelezzik, de az UNESCO önállónak tekinti őket. A tveri-karjalai nevét Tver városáról kapta. A város a Tveri terület központja, Karjalától mintegy 7-800 kilométerre fekszik délkeletre, Moszkva irányában. A tveriek összlélekszáma körülbelül tízezer fő.

Az első fejezetben (*Rövid tveri-karjalai népismeret*, 19–32) a nyelvi, földrajzi mutatók mellett Say szól a történelmükről, kronológiába rendezve is. A karjalaiak egy része a 16. század közepén vándorolt el a svéd betörések elől a járványok miatt elnéptelenedett tveri térségbe. Az áttelepülés a nagy északi háború végéig, 1721-ig tartott. A 20. században a többi balti finn (és egyéb finnugor) néphez hasonlóan nagyon megszenvedték az orosz elnyomást. Jelenlegi helyzetük némiképp reményt keltő, a többségi társadalom – legalábbis papíron – segíti a nemzetiségi hagyományok fejlesztését. Van írásbeliségük, saját ábécéjük, újságjuk.

A nyelvtani rész (33–54) felépítése megegyezik a többi kötetével. A tveri nyolc rövid magánhangzót ismer, hosszú változata csak az *i*-nek van. Diftongusok vannak, de triftongusok nem fordulnak elő. A tveriben él a magánhangzóharmónia. Mássalhangzórendszerük huszonöt elemet tartalmaz, több zöngés és palatalizált hanggal. A fokváltakozás a finnhez képest kiterjedtebb, részt vesz benne az *s*, *š*, *č* és *ž* is.

A tveri névszóragozás 17 esetet számlál, megtalálható benne az adessivus approximativus, az allativus approximativus és a prolativus is. A ragozások bemutatását táblázatos, áttekinthető formában láthatjuk. Ebben a részben a melléknevek, a számnevek és a névmások rendszerébe is betekinhetünk.

Say a *lavlua* 'énekel' ige különböző módú és idejű alakjai segítségével mutatja be az igeragozási rendszert. Itt meg kell jegyezni, hogy az igeragozási és a névszóragozási típusokat részletekbe menően, érdekes módon az ötödik részben, a magyar–tveri-karjalai szótár bevezetőjében tárgyalja. A fejezet itt is rövid mondattani áttekintés zárja.

A szövegtárban (55–66) tizenhat közmondást, hosszabb-rövidebb mesét, versrészleteket – többek között a Kalevalából – olvashatunk, s szerepel egy részlet Máté evangéliuma ötödik fejezetéből és a Miatyánk is. Minden szövegrészlethez magyar fordítást is mellékel a szerző.

A kötet végén megtalálható a tveri-karjalai–magyar (67–88) kisszótár, közel kétezer szócikkkel, valamint párja, a magyar–tveri-karjalai (89–112). A szótár alapvető forrása A. Punzsina az 1994-ben megjelent tveri-karjalai–orosz szótára és Z. Turicseva gyermekeknek szánt olvasókönyve.

6. Bevezetés a viena-karjalai nyelv ismereteibe (2020). A tveri kötet után nem sokkal jelent meg a voltaképpeni (viena-)karjalait bemutató összefoglaló munka.

A karjalai nyelvváltozatok egységes irodalmi nyelvi formája sosem alakult ki. Ezért létezik manapság a négy irodalmi nyelv. Arhangelszk városának karjalai és finn neve Viena, a vienai-karjalai nyelvváltozat innen kapta a nevét. Másik megnevezése *pohjois-karjalaine* 'észak-karjalai', de a helyzetet bonyolítja, hogy a viena-karjalainak van északi és déli dialektusa. Így tehát nem túl szerencsés az északi-karjalai megnevezés. Ezért Say a viena-karjalait használja, esetenként a voltaképpeni jelzővel társítva. A nyelv(változat) orosz elnevezése „fehér-tengeri karjalai”.

Ennek a népcsoportnak a történetét és az identitását nehéz körülhatárolni. Say a *Rövid viena-karjalai népismeret* c. részben (13–20) Kr. e. 3. évezredtől tekinti át napjainkig a térség történetét. Létszámuk – hasonlóan a többi oroszországi balti finn népcsoportéhoz – csökkenő tendenciát mutat. Míg 1989-ben kb. 80-85 ezer, addig napjainkra csupán 25 ezer körül lehet a számuk (a Szovjetunió összeomlása után sokan áttelepültek Finnországba). Kultúrájuk alapvetően a vadászatra és a mezőgazdaságra épült. Ortodox hitük mellett mindvégig kitartottak. Gazdag szellemi örökségüket az Elias Lönnrot által Karjalában gyűjtött runók őrzik, melyek egy részéből szerkesztette meg a Kalevalát.

A nyelvtani rész (21–38) elején áttekintést kaphatunk a hangtanról. A vieni magánhangzókészlete azonos a lüddel és tverivel, de az utóbbival ellentétben itt minden vokálisnak megvan a hosszú változata. Diftongusok, sőt triftongusok is vannak a nyelvben, és működik a magánhangzóharmónia is. Mássalhangzó-állományuk a palatalizáltakkal együtt huszonhárom elemből áll, hat hang orosz hatás következtében került be a venaiba. A fokváltakozás kiterjed az *s*, *š* és *č* hangokra is. Érdekes módon itt Say négy csoportot különböztet meg: a mennyiségi, minőségi és asszimilációs mellett az ún. bővüléssel: ekkor egy *k* hang kerül be a fokváltakozott alakba, pl. *hill'uš* 'csend' : *hill'ukše-*, *pitetä* 'megnyúlik' : *pitkene-*. Kérdés, hogy itt inkább nem tótani változással kell-e számolnunk.

Az alaktani bemutatás a jelenségek rövid összegzése. A vieni névszórendszer tizennégy esetet tartalmaz. A szerző jól áttekinthető táblázatokat közöl a névszók ragozásáról. Emellett bemutatja a melléknév fokozását, a számnevek és névmások ragozását is. A névszókat tótani szempontból Say tizenhat csoportra osztja.

Az igék alaktanában a szerző bemutatja az igeragokat, a létige ragozását, a tagadó ragozását, és az *aštuo* 'lép' ige paradigmáján keresztül az igemódok és igeidők rendszerét. Az igeragozás az igék szótári alakjának záró végződése szerint négy főcsoportra osztható. Az altípusok szerint tíz csoport különül el.

A *kis vena-karjalai szövegtárban* (39–48) közmondásokat, meséket, versrészleteket – többek között a Kalevalából –, valamint a Miatyánk szövegét olvashatjuk. Minden szövegrészlethez magyar fordítást is mellékel a szerző.

A kötetet negyedik fejezete a szótári rész: a vena-karjalai–magyar (50–102), valamint a magyar–vena-karjalai miniszótár (103–142) alapvető forrása az 1999-es karjalai–orosz és a 2015-ös orosz–karjalai szótár.

Az immáron hat kötetet számláló sorozat hiánypótló munka. Say István jól felépített, könnyen használható munkákat adott ki a keze közül. Így még a témában kevésbé vagy egyáltalán nem jártas olvasók is jól el tudnak igazodni a balti finn nyelvek között. Őszintén remélem, hogy a „derűs amatőr” kedve nem lankad, és folytatja ezt a tevékenységét. Kívánom, hogy a szerző célja teljesüljön, s a jövő finnugristái felfigyeljenek ezekre a nyelvekre, s foglalkozzanak velük. Ehhez remek kiindulópont az itt bemutatott sorozat.

KORMOS ERIK